

نگاهی به تجربه متفاوت «باشگاه کشاورزان جوان» در توسعه روستایی

نوید خنوه^۱

چکیده

باشگاه کشاورزان جوان سازمانی مردم‌نهاد است که فعالیت خود را، به صورت غیررسمی، در سال ۱۳۷۴ به واسطه کتابخانه‌ای خانگی آغاز کرد. پس از آنکه شبکه‌ای از جوانان روستایی در مشهد تشکیل شد، این افراد به روستاهای خود رفتند و هم‌زمان ۵۴ باشگاه در روستاهای خراسان تأسیس کردند که بعدها تعدادشان به ۱۶۸ باشگاه رسید. آن‌ها سایر جوانان و افراد مستعد روستا را در باشگاه جمع می‌کنند و در نشست‌های جمعی درباره مسائل مختلف روستا گفت‌وگو می‌کنند و راه‌حلهایی عملی برای پیشرفت روستا می‌یابند. این جوانان همچنین پیگیری می‌کنند که سازمان‌های مختلف امکانات مورد نیاز را در اختیارشان قرار دهند و با همکاری یکدیگر باعث پیشرفت روستا شوند. رسالت ستاد مرکزی باشگاه کشاورزان جوان ایجاد این نهاد در روستا و اصلاح طرز فکر جوانان روستایی است تا منتظر کمک دیگران نمانند و خودشان برای تغییر در محیط دست به کار شوند.

واژگان کلیدی: نهادسازی، توسعه محلی، توسعه روستایی، روستا، باشگاه کشاورزان جوان، جوانان روستایی.

مقدمه

ادامه، پس از بیان مبانی نظری و اهداف باشگاه، روند شکل‌گیری و ساختار تشکیلاتی باشگاه را مطرح می‌کنیم و پس از آن، اصلی‌ترین ویژگی‌ها و ابتکارات باشگاه را معرفی می‌کنیم؛ در ادامه، به دستاوردهای باشگاه در دو روستای مختلف می‌پردازیم و در پایان، مدل باشگاه را ارزیابی و تحلیل می‌کنیم. گردآوری اغلب داده‌های این پژوهش از طریق مصاحبه مستقیم با مسئولان باشگاه و نیز مشاهدات میدانی نگارنده انجام شده است.

۱. طرح مسئله

انقلاب اسلامی ایران با شعار حمایت از مستضعفان و بهبود وضعیت روستاییان و محرومان به پیروزی رسید. پس از آن، فعالیت‌های متعددی در زمینه توسعه روستایی انجام شد. مسئله روستا همواره از نگرانی‌های برنامه‌ریزان کشور بوده است.

در حال حاضر تشکل‌های بسیاری در کشورمان در زمینه توسعه محلی مشغول به فعالیت‌اند. تشکل صندوق‌های اعتبارات خرد، برگزاری کلاس‌های آموزشی منظم و از پیش برنامه‌ریزی‌شده، برپایی کارگاه‌های کارآفرینی، تأسیس کتابخانه‌های روستایی، راه‌اندازی مشاغل خرد، برگزاری جلسات متعدد با روستاییان برای شناسایی مشکلات روستا و استفاده از روش‌های ارزیابی مشارکتی روستا (PRA) از اقدامات متداول این تشکل‌هاست. باشگاه کشاورزان جوان، به‌منزله یکی از بومی‌ترین مدل‌های توسعه محلی، هیچ‌یک از این اقدامات را به صورت از پیش برنامه‌ریزی شده انجام نمی‌دهد و در تمام مراحل روستاییان تصمیم‌گیرنده‌اند. در اصل، این تشکل سعی می‌کند، به جای توسعه مستقیم روستا، باعث پیشرفت ذهنی جوانان روستا شود تا خودشان بهترین و کارآمدترین اقدامات را برای پیشرفت روستایشان انجام دهند. در

می‌توانیم» در جوانان روستایی است. باشگاه سعی می‌کند جوانانی در روستا تربیت کند که مدیریت تمام امور روستا را به‌دست بگیرند تا بدون اتکا به منابع خارجی و با تکیه بر امکانات روستا خود را در مسیر پیشرفت و روستایشان را در مسیر توسعه قرار دهند. در مدل باشگاه کشاورزان جوان تمام فعالیت‌ها را روستاییان و افراد بومی انجام می‌دهند. مدل به شکلی طراحی شده است که، بر خلاف بسیاری از الگوهای موجود، مستقیماً به دنبال آموزش، توانمندسازی، تأسیس صندوق‌های اعتبارات خرد و یا اشتغال‌زایی برای روستاییان نمی‌روند، بلکه نهادی در روستا تشکیل می‌دهند که به اتاق فکری برای روستاییان تبدیل شود و پس از آنکه مردم درباره مسائل روستایشان به بحث و گفت‌وگو نشستند، خودشان اقدامات مفیدی برای روستایشان انجام می‌دهند. اگرچه عموماً فعالیت‌های آموزشی رایج در این مدل نیز اجرا می‌شوند، اما تفاوت اصلی در اهمیت دادن به انتخاب مردم است؛ زیرا این آموزش‌ها به درخواست مردم روستا انجام می‌شود و وظیفه برگزاری آن نیز برعهده خودشان است. این نوع برخورد با روستاییان باعث می‌شود آنها هویت خود را بازیابند و متوجه شوند که در روستایشان قدرت تأثیرگذاری دارند و به کمک یکدیگر و بدون چشم‌داشت به مساعدت‌های خارجی به‌جای آنکه منتظر کمک‌های دولتی یا اعانه خیریه‌ها باشند، مشکلات روستایشان را حل کنند و باعث پیشرفت آن شوند.

۱-۲. ایجاد انسجام

یکی از مشکلاتی که مانع پیشرفت روستاهای کشور شده است فقدان مدیریت واحد است؛ به این معنا که تمامی ارگان‌ها و سازمان‌های دولتی مستقیم وارد روستا می‌شوند و بدون هماهنگی با یکدیگر در زمینه تخصصی خودشان اقداماتی انجام می‌دهند. در حال حاضر ۳۸ ارگان با روستاها در ارتباط‌اند که همگی به مسائل روستا دید بخشی دارند، درحالی‌که برای پیشرفت روستا لازم است با یک دید منطقه‌ای، به صورت هم‌زمان و هم‌راستا، برای تمامی مسائل روستا برنامه‌ریزی شود تا روستا به صورت همگون در مسیر پیشرفت قرار گیرد. علاوه بر سازمان‌های بیرونی، نهادهایی نیز در داخل روستا وجود دارند که خود را متولی روستا می‌دانند. در بسیاری از روستاها بین دهیاری، شورای اسلامی، امام جمعه، پایگاه مقاومت بسیج و حتی خانواده‌های روستا اختلاف نظرهای جدی‌ای وجود دارد؛ تا حدی که برخی از آن‌ها مانع فعالیت یکدیگر می‌شوند. باشگاه کشاورزان جوان اگرچه نهاد جدیدی به روستا اضافه کرده است، تلاش می‌کند تمامی افراد روستا را، که در زمینه‌های متفاوتی فعالیت می‌کنند، دور یک میز جمع کند تا با هم‌فکری یکدیگر مسائل مربوط به روستا را بررسی کنند و تلاش تمام نهادها هم‌راستا شود.

تلاش‌های جهادسازندگی، تشکیل سازمان‌ها و نهادهای مختلف، مانند بنیاد مستضعفان، فعالیت اردوهای جهادی، تشکیل سازمان‌های مردم‌نهاد و غیره، از جمله اقداماتی است که در این زمینه انجام شده است. فعالیت‌های اشاره‌شده بدین ترتیب‌اند که سعی می‌شود امکانات و منابع را از خارج روستا وارد کنند و باعث پیشرفت روستا شوند. تلاش‌های بسیاری در این زمینه انجام شده است، اما جمعیت روستایی ایران هر سال کاهش یافته است. در سال ۱۳۷۵، حدود ۳۸٪ از جمعیت کشور را روستاییان تشکیل می‌دادند، درحالی‌که این عدد در سال ۱۳۹۰ به ۲۸٪ رسیده است (طبق داده‌های مرکز آمار ایران). عللی مانند تبدیل روستاها به شهر اگرچه باعث کاهش این نسبت شده‌اند، مسئله مهاجرت و کاهش جمعیت روستاها انکارناپذیر است. امروزه دیدگاه‌های سنتی در باب توسعه روستایی با انتقادات بسیاری مواجه شده است و استفاده از ظرفیت‌های درونی روستا را راه حل می‌دانند. دستگاه‌های دولتی و نهادهای تشکیل‌شده پس از انقلاب سعی در معکوس نشان دادن روند مهاجرت کرده‌اند، اما سازمان‌های مردم‌نهاد به صورت گسترده‌ای در این حیطه وارد شده‌اند و نتایج مفیدی به‌دست آورده‌اند. باشگاه کشاورزان جوان، به‌منزله یک الگو در زمینه توسعه محلی، توجه خود را به پیشرفت منابع انسانی روستا معطوف کرده است تا جوانان روستایی، پس از آنکه اعتماد به نفس خود را بازیافتند، دیگر منتظر کمک‌های دولت و سایر نهادهای فعال در این زمینه نباشند و با اتکا به ظرفیت‌های روستا، دانش بومی و انگیزه جوانی به آبادانی روستای خود بپردازند. این تشکل هیچ عنصری، بیرون از روستا، را نمی‌پذیرد و نیروی انسانی لازم برای آغاز فعالیت، زیرساخت‌های فیزیکی مورد نیاز، اقدامات حقوقی، ثبت سازمان مردم‌نهاد، معرفی مدل به روستاییان، انتخاب دبیر و حتی تدوین ساختار باشگاه از میان مردم روستا است. متأسفانه دستگاه‌های دولتی برای تمام مناطق کشور به‌طور یکسان برنامه‌ریزی می‌کنند و برای تمامی روستاها نیز یک طرح ثابت عرضه می‌کنند، درحالی‌که هر روستا شرایط خاص خود را دارد و لازم است جداگانه برای هر روستا طرح‌های متفاوتی در نظر گرفته شود. در واقع، دستگاه‌های دولتی به روستاها نگاهی پایانه‌ای دارند؛ به این معنا که روستا را محلی برای اجرای برنامه‌هایشان می‌دانند، درحالی‌که لازم است روستا به مثابه یک سامانه در نظر گرفته شود تا روستاییان با بررسی امکانات و شرایط موجود برای خود برنامه‌ریزی کنند. ویژگی بارز این تشکل تصمیم‌گیری نکردن افراد غیربومی برای روستاییان است و بزرگ‌ترین دستاوردش آن است که جوانانی از خود روستا همت کنند و به حل مشکلات روستا بپردازند.

۱-۱. تغییر نگرش

مهم‌ترین هدف باشگاه کشاورزان جوان ایجاد روحیه «ما

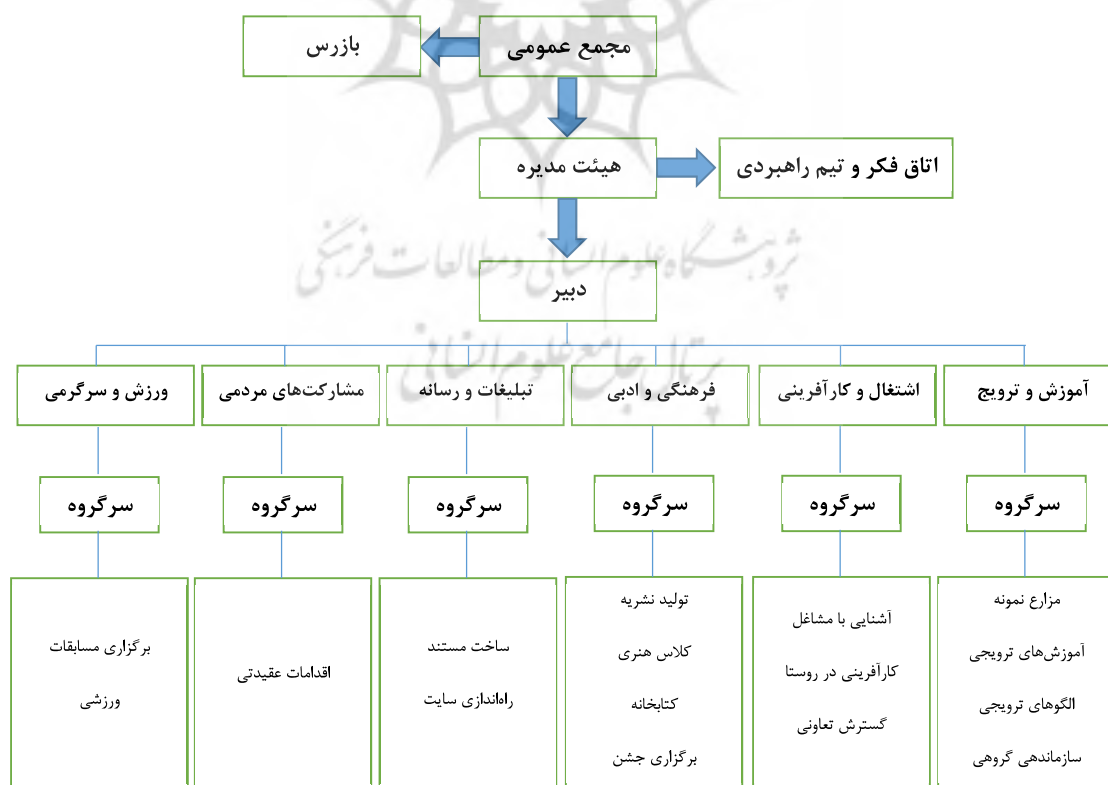
۲. روند اجرایی

باشگاه کشاورزان جوان هر روستا برگزیدند. در حال حاضر ۱۶۸ باشگاه در روستاهای خراسان تأسیس شده است که بالغ بر ۵۳ هزار نفر عضو دارند. به تازگی در سایر استان‌های کشور نیز باشگاه‌های متعددی تأسیس شده است.

۲-۱. ساختار باشگاه

در آغاز کار، کتابخانه‌های روستایی، که آقای صاحبی از قبل در برخی از روستاهای خراسان تأسیس کرده بود، به ساختمان باشگاه کشاورزان جوان روستا تبدیل شدند. در هر روستا چند نفر از جوانان، که پیش‌تر با کتابخانه ارتباط داشتند و آقای صاحبی آن‌ها را تأیید می‌کرد، در مقام اعضای هیئت مؤسس باشگاه آن روستا، به معرفی و توضیح مدل برای سایر اهالی روستا پرداختند. پس از آن عده‌ای از مردم روستا به عضویت مجمع عمومی باشگاه روستا درآمدند و اعضای این مجمع ۵ یا ۷ نفر را به سمت هیئت مدیره منصوب کردند و هیئت مدیره نیز دبیر باشگاه کشاورزان جوان روستا را انتخاب کردند. در ادامه مجمع عمومی براساس تجربه‌های باشگاه در روستاهای دیگر و نظر خودشان گروه‌هایی برای باشگاه خود تعریف کردند. مردم روستا نیز بنا بر علاقه، به عضویت این گروه‌ها درآمدند و اعضای هر گروه، سرگروه خود را انتخاب کردند. مثالی از ساختار داخلی یک باشگاه در شکل ۱ نشان داده شده است.

ناصر صاحبی مؤسس و مدیر باشگاه کشاورزان جوان است. او از اعضای قدیمی جهاد سازندگی و جهاد کشاورزی است و از همان آغاز، رفت‌وآمدهای متعددی به روستاهای خراسان داشته است. فعالیت‌های پیوسته او در نهاد کتابخانه‌های عمومی باعث شد در سال ۱۳۷۴ کتابخانه‌ای شخصی در منزلش در مشهد برپا کند. سپس ۱۲۵ نفر از جوانان استان به عضویت کتابخانه درآمدند. همین موضوع باعث ارتباط بین آقای صاحبی و جوانان روستایی شد و اقداماتی مانند برگزاری جلسات شعرخوانی، آموزش ادبیات داستانی، تشکیل گروه کوهنوردی و تأسیس یک هیئت، این ارتباط را عمیق‌تر کرد. این جمع مشکلات روستا را ریشه‌یابی کردند و به این نتیجه رسیدند که حل این مشکلات از عهده دهیاری خارج است. از طرف دیگر، سازمان ملی جوانان برای جوانان روستایی اهمیتی قائل نمی‌شود. پس تصمیم گرفتند سازمانی مردم‌نهاد در روستا تأسیس کنند تا مردم روستا خودشان در مورد مشکلاتشان گفت‌وگو کنند، راه‌حل بیابند و برای حل آن‌ها بکوشند. آقای صاحبی به یاری همان شبکه‌ای که از جوانان در روستاها تشکیل دادند ۵۴ باشگاه در روستاهای خراسان تأسیس کردند و کتابخانه روستاها را به‌منزله قلب فرهنگی روستا و مرکز

شکل ۱: نمونه‌ای از ساختار باشگاه در یک روستا

افراد را تأیید کند، این جمع مسئول راه‌اندازی باشگاه در استان خود می‌شوند و پس از حضور یافتن در روستاها، مردم را با فرایند باشگاه آشنا می‌کنند تا در صورت تمایل یک باشگاه برای روستای خود تأسیس کنند. جمع اولیه موظف‌اند از ظرفیت تمامی سازمان‌ها و نهادهای فعال در استان خود به نفع باشگاه‌ها استفاده کنند و تا جای ممکن امکانات این سازمان‌ها را به روستاهای مد نظر ببرند.

۳. ویژگی‌های مدل

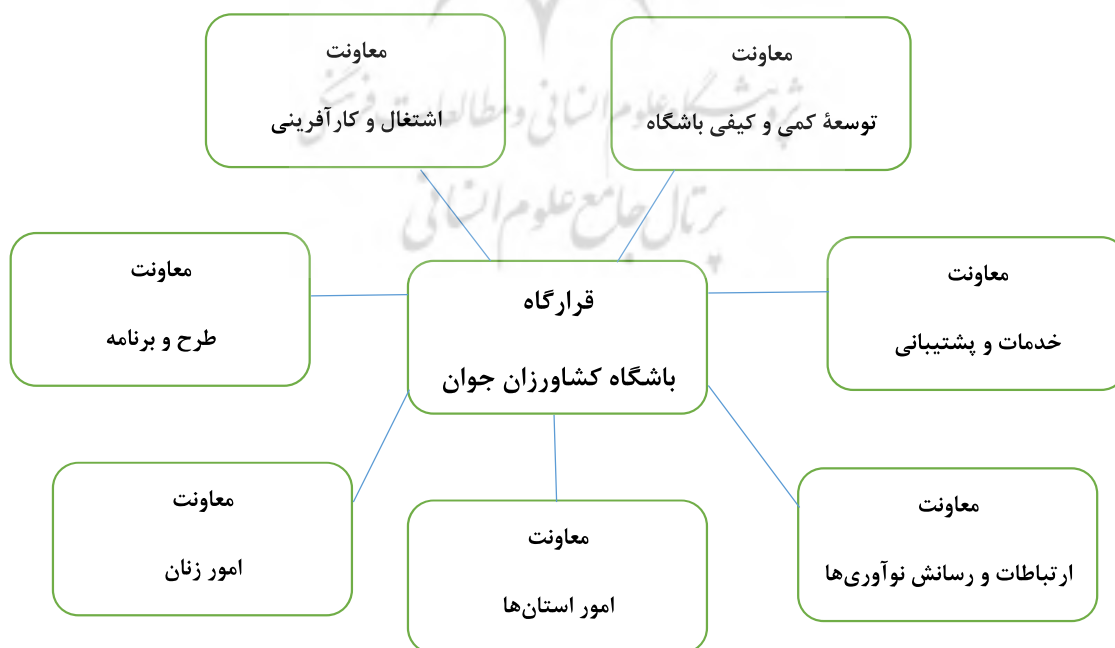
۳-۱. کارآفرینی به دست مردم

برای اشتغال‌زایی در روستا واحدی با نام اشتغال و کارآفرینی تشکیل شده است. کسانی که در پی کارآفرینی در روستا هستند و دغدغه اشتغال دارند عضو این واحد می‌شوند و با بررسی ظرفیت‌های منطقه و آموزش‌هایی که دیده‌اند به صورت گروهی در مورد کسب‌وکارهای ممکن گفت‌وگو می‌کنند. در پایان نتیجه به دست آمده را در روستا منتشر می‌کنند و یک نفر یا یک گروه به صورت داوطلبانه کسب‌وکار را راه‌اندازی می‌کند. وظیفه تأمین هزینه و امکانات لازم طرح نیز به عهده فرد داوطلب است. اگر پس از آغاز، طرح با موفقیت روبه‌رو شود، به الگویی برای سایر روستاییان تبدیل می‌شود تا آن‌ها هم در صورت تمایل به این کسب‌وکار روی آورند. آموزش‌هایی که اعضای باشگاه در سطح روستاها می‌بینند به دو طیف تقسیم می‌شود: طیف اول آموزش‌های عمومی، مانند اصول تصمیم‌گیری، کار تیمی،

پس از آنکه چندین باشگاه در روستاهای استان تشکیل شد، به منظور نظم‌بخشیدن به رابطه باشگاه‌ها با قرارگاه مرکزی باشگاه کشاورزان جوان، هدایت باشگاه‌ها، مدیریت بهتر و آگاهی از دستاوردهای سایر باشگاه‌ها، کانون‌های شهرستانی تأسیس کردند و پس از مدتی کانون استانی باشگاه کشاورزان جوان با نام «کانون روستازادگان سرزمین آفتاب» را در خراسان ثبت کردند که همچنان مدیریت آن برعهده آقای صاحبی است. در دفتر مرکزی معاونت‌های متعددی تعریف شده است که در شکل ۲ به آن‌ها اشاره شده است. در دفتر مرکزی کمیته‌هایی وجود دارد که تکنولوژی‌های به‌روز و یافته‌های جدید کشاورزی و کارآفرینی را به باشگاه‌ها منتقل می‌کند. به واسطه شهرستانی و استانی بودن، هر باشگاه از تجربه سایر باشگاه‌ها نیز بهره‌مند می‌شود و باشگاه‌های با سابقه‌تر آموزش‌های لازم و ابتدایی را به باشگاه‌های تازه‌تأسیس منتقل می‌کنند.

۲-۲. حرکت از خراسان به سایر استان‌های کشور

پس از حمایت‌های مقام معظم رهبری از تشکل باشگاه کشاورزان جوان و دستور ایشان مبنی بر گسترش سطح فعالیت، این تشکل تصمیم گرفت در روستاهای سایر استان‌ها نیز اقدام به تأسیس باشگاه کند. برای این منظور با استفاده از روابط موجود در استان‌های جدید، جمعی ۳۰ تا ۵۰ نفری از بومیان استان، که سابقه‌های اجرایی نیز دارند، پس از آشنایی با مدل باشگاه و در صورت تمایل به خراسان می‌روند تا از باشگاه‌های تأسیس شده بازدید کنند. سپس در صورتی که آقای صاحبی صلاحیت این

شکل ۲: چارت سازمانی کانون استانی

۳-۳. ظرفیت‌ها

ساختار باشگاه کشاورزان جوان کاملاً انعطاف‌پذیر است و افراد هر روستا خود مدل باشگاه را تعریف می‌کنند. افراد خارج از روستا نقش چندانی در مدل ندارند و تمامی فرایندها به صورت درون‌زا و به‌دست روستاییان انجام می‌شود؛ البته این افراد از ظرفیت‌های خارج از روستا هم استفاده می‌کنند تا امکانات دستگاه‌ها و نهادهای فعال را به روستا بکشانند. همچنین رویکرد این طرح در اشتغال‌زایی و درآمدزایی برای روستاییان بدین صورت است که راهکارهایی برون‌گرا برای فروش و عرضه محصولاتشان بیابند و آن‌ها را در مراکز شهری به فروش برسانند. به نظر می‌رسد مدل باشگاه به طور کامل با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی همراه است و راهکاری بلندمدت برای بهبود وضعیت اقتصادی روستاهای کشور ارائه خواهد کرد.

۳-۴. نوآوری‌ها

از ابتکاراتی که آقای صاحبی در آغاز و هنگام ورود به روستا انجام می‌داد این بود که با ماشینی پر از کتاب و فیلم و پروژکتور وارد روستا می‌شد و کتاب‌ها را در مسجد یا جایی دیگر قرار می‌داد تا همه مردم از آن‌ها استفاده کنند. همچنین با استفاده از پروژکتور فیلم‌هایی با موضوع دفاع مقدس را در روستا اکران می‌کرد. همین نحوه ورود به روستا نشان‌دهنده اهمیت بیشتر بُعد فرهنگی در ساختار باشگاه است.

هر باشگاه با توجه به اتفاقات خاص تاریخی که در روستا رخ داده است، یک روز را به‌منزله روز روستا مشخص می‌کند. در این روز همه متولدین روستا در هر کجای کشور که باشند سعی می‌کنند در روستا حضور یابند. در این روز از اهالی روستاهای اطراف هم مهمان می‌شوند و گاهی توریست هم به روستا می‌آید. در روز روستا همه روستاییان به‌گفت‌وگو درباره اتفاقات رخ داده در یک سال گذشته می‌پردازند و مسائل اجتماعی روستا را بررسی می‌کنند. باشگاه‌ها در واحد فرهنگی - هنری نشریه منتشر می‌کنند و سایت راه‌اندازی می‌کنند. مثلاً روستای سنو سه سایت و وبلاگ راه‌اندازی کرده است که اخبار، اطلاعات و رویدادهای روستا، شهرستان و کشور را منتشر می‌کند. همچنین نشریه‌ای به صورت سالانه منتشر می‌کند که بین ۱۵ تا ۲۰ صفحه دارد. تمامی مطالب نشریه را خودشان تألیف می‌کنند. نشریه به صورت رایگان عرضه نمی‌شود و همه هزینه‌هایش از فروش آن تأمین می‌شود. مقاله، مصاحبه، اخبار، آگهی ترحیم و حتی تبلیغات از سرفصل‌های این نشریه است.

برخی از باشگاه‌ها در داخل ساختمانشان «ویرتین آموزشی، ترویجی» قرار داده‌اند. این ویرتین با هدف تولید دانش در روستا قرار داده شده است تا هم موفقیت‌های روستاییان را به

و نحوه تدوین سند پیشرفت روستاست که به تمامی اعضای باشگاه ارائه می‌شود و آموزش‌هایی مثل کارآفرینی، راه‌اندازی صندوق اعتبارات خرد، فرایندهای مالی، نحوه مستندسازی که به اعضای گروه مربوطه داده می‌شود. طیف دوم آموزش‌های تخصصی‌اند. پس از آنکه گروه‌ها فعالیتشان را آغاز کردند و ظرفیت‌ها و نیازهای روستا را مشخص کردند، فعالیت‌هایی برای انجام دادن تعریف می‌کنند؛ مثل پرورش شترمرغ در گروه اشتغال و کارآفرینی یا برگزاری مسابقات کتابخوانی در گروه فرهنگی و هنری. این افراد به دنبال آموزش‌های تخصصی لازم برای فعالیت‌های پیشنهادی‌شان می‌روند. انتخاب این آموزش‌ها به عهده خود مردم است. مسئولیت پیدا کردن مدرس و برگزاری دوره‌های آموزشی به عهده اعضای باشگاه و کانون استانی است که با توجه به ظرفیت سازمان‌ها، مثل سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور، دفتر آموزش و ترویج جهاد کشاورزی و کمک سایر باشگاه‌ها، که تجربیات موفق داشته‌اند، نیازهای روستای خود را تأمین کنند.

۳-۲. چند نمونه کارآفرینی

یک جوان ۲۲ ساله، عضو باشگاه شهرستان خلیل‌آباد، پس از حضور در کلاس‌های آموزشی باشگاه و یادگیری روش‌های مدرن در کشت انگور، به اصرار، یک هکتار از زمین‌های پدرش را، که مخالف روش‌های ترویجی بود، در اختیار گرفت و پس از کشت، باغدار نمونه شهرستان شد. محصول به‌دست آمده از این زمین ۵۰ تن در هکتار بیشتر از زمین مجاور بود. اعضای باشگاه کشاورزان جوان روستای قوژد شهرستان کاشمر با ساخت گلخانه‌ای به مساحت ۲۵۰۰ متر مربع به کاشت گوجه‌فرنگی و خیار در تمام فصول سال پرداختند. یکی از اعضای باشگاه روستای مرغزار شهرستان تربت حیدریه قنادی‌ای در روستا افتتاح کرد. در روستای سنو، با توجه به حجم بالای زردآلو که در روستا تولید می‌شود، کارگاهی برای تولید و بسته‌بندی انواع قیسی راه‌اندازی شد. باشگاه کشاورزان جوان روستای ارغا در شهرستان خلیل‌آباد، طی قراردادی با هفت نفر از کشاورزان روستا، که استخر ذخیره آب داشتند، به پرورش ۸ هزار بچه‌ماهی گرمابی در روستا پرداختند. همچنین جوانان روستای سنو تصمیم گرفتند سرمایه ۳ میلیارد تومانی خود را در راه تولید سرمایه‌گذاری کنند. کانون استانی جلسه‌ای ترتیب داد تا این جوانان با کارآفرین برتر استان مشورت کنند و در نهایت، این جوانان تصمیم گرفتند که کارخانه بسته‌بندی آب معدنی در روستا تأسیس کنند. نکته حائز اهمیت آن است که این فعالیت‌ها به صورت شخصی و به‌دست خود روستاییان انجام شده است، اما به نظر می‌رسد علت شکوفایی و رشد این افراد تربیت شدن آنها در ساختار باشگاه کشاورزان جوان است.

در سال ۱۳۸۶ تأسیس کرد. آن‌ها با استفاده از ظرفیت‌های بیرونی که در شهرستان داشتند آب شرب روستا را تأمین کردند. اعتماد روستاییان به جوانان را جلب کردند و به ظرفیت‌سنجی و زمینه‌سازی پرداختند و اعضای بیشتری را جذب باشگاه کردند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که برای بازگشت مهاجران به روستا لازم است که برای آن‌ها در روستا شغل ایجاد شود. سند توسعه راهبردی روستا را برای ۲۰ سال آینده نوشتند. سعی کردند به جوانان روستایی هویت دهند و از خرد جمعی استفاده کنند. هرکس مسئول شد اعضای خانواده خودش را برای تجمیع اراضی متقاعد کند. پس از یک سال و نیم موفق شدند زمین‌های ۵۸ خرده‌مالک روستا را در منطقه‌ای که به چاه آب نزدیک‌تر بود جمع کنند. این کار باعث کاهش هدر رفت آب شد و سطح زیر کشتشان تا سه برابر افزایش یافت. منطقه را بلوک‌بندی کردند و هرکس در بلوک خودش مشغول کشاورزی شد. به جای چغندر، که آب زیادی مصرف می‌کرد، زعفران و پسته کاشتند. با کمک جهاد کشاورزی طرح انتقال آب از مبدأ قنات به روستا را اجرا کردند و استخری برای نگهداری آب ساختند. یک کارگاه بلوک‌سازی راه‌اندازی کردند و به علت کمبود آب، یکی از اعضا گلخانه‌ای ساخت و پس از موفقیت، سایر روستاییان از آن الگو گرفتند. از آنجاکه تأمین علوفه یکی از دغدغه‌های مردم روستا بود، در طرحی به صورت طبقاتی جوی کاکل کاشتند تا هم آب کمتری مصرف کنند و هم کاشت بیشتری انجام دهند. یک شرکت تعاونی روستایی هم ثبت کردند که توانست غرفه‌ای برای عرضه مستقیم محصولات کشاورزی روستا در شهر داشته باشد. از بندهای خاکی از کار افتاده‌ای که در نزدیکی روستا بود برای تولید محصولات ارگانیک کشاورزی استفاده کردند. نشریه روستایی منتشر کردند و ورزش‌های محلی را ترویج دادند. روحانی روستا هر هفته هنگام سخنرانی حتماً یک نکته ترویجی هم بیان می‌کند. برای تمامی اعضای روستا حکم «همیار روستا» صادر کرده‌اند تا انگیزه مردم برای کمک به پیشرفت روستایشان را تقویت کنند. مثلاً مصوب کرده‌اند هرکس در جلوی خانه‌اش درخت بکارند، از عوارض دهیاری معاف می‌شود و درصد بالایی از روستاییان این کار را انجام داده‌اند. از تمامی دانش‌آموزان دبیرستانی روستا مقاله‌ای با موضوع توسعه روستا خواسته‌اند و از نتایج آن برای برنامه‌ریزی‌ها استفاده کرده‌اند. با کمک کودکان اطلاعات روستا را جمع‌آوری کردند و متوجه شدند که روستا دو نفر معتاد دارد و با پرداخت هزینه‌های لازم، این دو نفر موفق به ترک اعتیادشان شدند. به علت اقدامات انجام‌شده ۲۸ خانوار به روستا مهاجرت معکوس کردند. در واقع اصلی‌ترین هدف باشگاه این است که افرادی شبیه به آقای غلامی تربیت کند تا خودشان پرچم‌دار پیشرفت روستایشان شوند.

نمایش بگذارد و هم باعث ایجاد انگیزه در سایر مردم شود تا با الگوبرداری از طرح‌های موفق، خودشان نیز به نوآوری و خلاقیت روی آورند. در این ویرترین تمامی محصولات شاخص روستا، شامل تولیدات دامی، زراعی، باغی، صنایع دستی و غیره نمایش داده می‌شوند. سعی می‌کنند دانش بومی منطقه را جمع‌آوری کنند و استفاده از ابزارهای مدرن و فناوری‌های روز را ترویج دهند. باشگاه کشاورزان جوان در مشهد انتشارات نسیم‌آبادی را راه‌اندازی کرده است تا روستاییان به نوشتن ترغیب شوند و از این راه، گامی در راه توسعه و نشر دانش بومی بردارد.

یکی از مشکلاتی که باشگاه‌ها و همه کشاورزان کشور با آن مواجه‌اند بازاریابی و فروش محصول است. در استان خراسان برای اینکه دست دلان را از عرضه محصولات کشاورزی کوتاه کنند، باشگاه مشغول هماهنگی با شهرداری مشهد و چند مرکز شهرستان دیگر است تا در میدان میوه و تره‌بار غرفه‌ای به باشگاه کشاورزان جوان اختصاص داده شود و کشاورزان مستقیم محصولاتشان را به دست مصرف‌کنندگان برسانند و خودشان در میدان محصولاتشان را به فروش برسانند.

اعضای باشگاه موظف‌اند از همان آغاز کار، باشگاه روستایشان را در سایت وزارت کشور در حکم سازمانی مردم‌نهاد ثبت کنند. پس از آنکه دست‌کم پنج باشگاه در سطح استان راه‌اندازی شد، مجمع عمومی کانون استانی را تشکیل می‌دهند و اعضای هیئت مدیره را انتخاب می‌کنند. کانون روستازادگان سرزمین آفتاب، کانون استانی خراسان رضوی است که با ۵۳ هزار عضو، نفوذ بسیاری در استان پیدا کرده و تبدیل به تریبونی برای احقاق حقوق جوانان روستایی خراسان شده است.

۵. بررسی موردی

۵-۱. روستای کریم‌آباد

یکی از موفق‌ترین باشگاه‌هایی که تاکنون تأسیس شده در روستای کریم‌آباد شهرستان رشتخوار است. این روستا در سال ۱۳۸۳ در حال خالی شدن از سکنه بود و تمامی جوانانش به شهرهای اطراف و حاشیه مشهد مهاجرت کرده بودند. جمعیت روستا به قدری کم شده بود که مسئولان شهرستان تصمیم گرفتند دیگر آب آشامیدنی به این روستا نرسانند. آقای غلامی یکی از این جوانان بود که به مشهد مهاجرت کرد و در رستورانی به کارگری مشغول شد. آقای صاحبی به صورت اتفاقی با ایشان آشنا شد و در کانون روستازادگان سرزمین آفتاب ساعت‌ها با او صحبت کرد. او را به روستاهای خراسان برد و باشگاه کشاورزان جوان را به او معرفی کرد. آقای غلامی پس از آنکه آموزش‌های لازم را دید، تصمیم گرفت به روستایش بازگردد. او به یاری سایر جوانان کریم‌آباد، باشگاه کشاورزان جوان را

۵-۲. روستای اسجیل

اولین باشگاه کشاورزان جوان به صورت رسمی در روستای اسجیل به ثبت رسیده است. یکی از مشکلات کشاورزی این روستا، به علت کوهپایه‌ای بودن منطقه، خرده‌مالکی است. در حال حاضر پس از گذشت یازده سال از تشکیل باشگاه، هنوز این مشکل پابرجاست. اقداماتی مانند پرورش شترمرغ، کاشت گیاهان دارویی، احداث گلخانه، راه‌اندازی بانک زمین، تأسیس تعاونی توسعه گردشگری، تولید کود ورمی کمپوست و تأسیس کارگاه چوب‌بری از جمله تلاش‌های باشگاه برای اشتغال‌زایی و حل مشکلات اقتصادی روستا بوده است، اما متأسفانه تمامی این راه‌حل‌ها با شکست مواجه شده‌اند. در حال حاضر برنامه‌ای آماده کرده‌اند تا با استفاده از طرح مشارکت اقتصادی ریاست جمهوری، پس از تأمین ۲۰۰ میلیون تومان از روستاییان و ۸۰۰ میلیون تومان وام دولتی، یک نیروگاه هم‌زمان گرما و برق با ظرفیت ۱ مگاوات برای تولید برق احداث کنند و با ساخت چندین گلخانه، از گرمای نیروگاه برای تأمین حرارت مورد نیاز گلخانه‌ها استفاده کنند. این طرح کاملاً به‌دست دانشجویان روستا تدوین شده است، اما با توجه به بررسی‌های انجام‌شده به نظر می‌رسد این طرح به طور کامل کارشناسی نشده و احتمال موفق نبودن آن بالاست. باشگاه سعی کرده است روحیه‌ای در جوانان روستایی به وجود آورد تا آن‌ها با اتکا به ظرفیت‌های روستا و بدون کمک افراد خارجی باعث پیشرفت روستایشان شوند، اما به نظر می‌رسد در این کار کمی افراط شده است؛ تا جایی که برای طراحی یک مدل کسب‌وکار با سرمایه یک میلیارد تومان نیز سراغ کارشناسان خیره در خارج از روستا نرفته‌اند و خودشان اقدام به این کار کردند که با توجه به دانش و تجربه کم افراد در این زمینه، ممکن است ضررهای سنگینی به روستا وارد کند. در حال حاضر دهیار، اعضای شورای اسلامی روستا و مدیر عامل تعاونی روستایی اسجیل همگی از اعضای باشگاه کشاورزان جوان روستا نیز هستند و اذعان دارند که تا پیش از این اتفاق، دهیاری و باشگاه به موازات هم و بدون هماهنگی یکدیگر فعالیت می‌کردند و عملاً باشگاه، آزادی عمل کمی داشته است. در واقع ده سال طول کشیده است تا باشگاه روستا و شورای اسلامی روستا با یکدیگر متحد شوند و به گفته دهیار روستا، در آن ده سال پیشرفتی حاصل نشده است. مهم‌ترین دستاورد باشگاه روستای اسجیل، تدوین سند توسعه روستایی است که اهداف آن‌ها برای سال ۱۴۰۴ به شرح زیر است:

(۱) توسعه‌یافتگی در تمامی حوزه‌های مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی متکی بر شاخصه‌های انسان‌مدار؛

(۲) برخوردار از دانش و فناوری روز، توانا در افزایش میزان بهره‌وری از خاک و آب و مؤثر در رشد تولید ناخالص ملی؛

(۳) برخورداری از رفاه، تأمین اجتماعی، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر و فساد و تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب؛

(۴) فعال، برخوردار از روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به نظام و انقلاب اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به اسجیلی‌بودن؛

(۵) توقف روند مهاجرت از اسجیل به شهر و افزایش مستمر بازگشت مهاجران به روستا؛

(۶) برخوردار از استحکام ساختاری، زیرساخت‌های مناسب تولید و بخش‌های متنوع و فعالیت‌های گسترش‌یافته و مکمل، به‌ویژه در بخش صنایع تبدیلی و کوچک و خدمات نوین با هدف ارتقای سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان.

به علت آنکه اعضای باشگاه روستای اسجیل قصد انجام کارهای کلان‌تری داشتند، کانون فرهیختگان روستا را تشکیل دادند. سپس به درخواست فرمانداری، شورای توسعه و پیشرفت روستا را تأسیس کردند. در واقع این شورا ترکیبی از دهیاری، شوراییاری، باشگاه کشاورزان جوان، تعاونی و پایگاه بسیج روستاست. به علت آنکه امکان فعالیت اقتصادی در قالب باشگاه وجود ندارد، در ذیل این شورا، «تعاونی توسعه روستایی همت سبز اسجیل» را تشکیل دادند. آن‌ها سعی کردند سهم‌های این تعاونی به صورت یکسان بین روستاییان توزیع شود. در اصل اجازه خرید تعداد سهم‌های بالا به اعضا داده نمی‌شود. این تعاونی در حال حاضر در زمینه تأمین مصالح ساختمانی روستا فعالیت می‌کند و براساس گفته مسئولان، در صورت پرداخت مالیات مقرر شده، این تعاونی پس از گذشت دو سال همچنان زیان‌ده باقی می‌ماند.

۶. ارزیابی

۶-۱. تمایز باشگاه کشاورزان جوان با سایر تشکلهای

فعال در زمینه توسعه روستایی

اخیراً مفهوم جدیدی با عنوان «نوآوری اجتماعی» معرفی شده است که راه‌حل مشکلات اجتماعی را در نوآوری می‌بیند. آن‌ها نوآوری را علت پیشرفت اقتصاد و تکنولوژی می‌دانند و معتقدند با روش‌های رایج نمی‌توان انبوه مشکلات اجتماعی پیش‌رو، نظیر توسعه شرایط روستاها را برطرف کرد. نوآوری اجتماعی کاملاً وابسته به افراد است و مدل یا الگوی مشخصی برای مسائل عرضه نمی‌کند. در این روش سعی می‌شود افرادی تربیت شوند که در کنار آگاهی به شرایط محیط و درک مسائل پیش‌رو، قدرت نوآوری و خلاقیت بیشتری داشته باشند. بیشتر تشکلهای فعال در زمینه توسعه روستایی مدل‌های

دهیاری‌ها و شهرداری‌های وزارت کشور از وجود تشکلی با نام باشگاه کشاورزان جوان بی‌خبر است.

۶-۳. کارایی نداشتن در مناطق محروم

اگرچه در مدل باشگاه سعی شده است الگویی اجرایی در کل کشور و قائم به افراد بومی و روستایی طراحی شود، شورای مرکزی باشگاه با واگذار کردن تمامی مسئولیت‌ها به خود مردم و فقط ایفای نقش مشاور و ناظر، عملاً استفاده از مدل برای مناطق محروم و فاقد دسترسی به امکانات اولیه را ناممکن کرده است. از آنجا که موفقیت باشگاه به توانایی استفاده اعضا از ظرفیت‌های شهرستان و استان بستگی دارد و وظیفه تأمین هزینه پروژه‌های منتخب نیز کاملاً به عهده خود مردم است، در شهرستان‌های محروم، که حتی فرمانداری‌ها نیز به امکانات اولیه دسترسی ندارند، بدیهی است روستاییان از پس تأمین هزینه‌های مالی باشگاه و طرح‌های کارآفرینی متناسب با منطقه برنیایند و باشگاه با شکست مواجه شود. همان‌طور که چندین باشگاه در استان خراسان جنوبی به علت مشکلات مالی منحل شده‌اند.

۶-۴. گسترش

پس از سخنان مقام معظم رهبری و تمجیدهای ایشان از باشگاه کشاورزان جوان، این تشکل بیشتر شناخته شد و مردم راحت‌تر به آن اعتماد کردند. همچنین ممکن است با بر سر زبان افتادن نام باشگاه و تبدیل شدن آن به برند، روستاییان فقط به علت نام باشگاه آن را تأسیس کنند و بدون آنکه مبانی نظری باشگاه را متوجه شوند و قبول داشته باشند، آن را راه‌اندازی کنند. این اتفاقی است که بسیاری از تشکل‌های کشور را از مسیر اصلی‌شان خارج کرده است.

۶-۵. شاخص ارزیابی

باشگاه دو شاخص برای خود تعریف کرده است: اول آنکه هر باشگاه چقدر توانسته است انسجام اجتماعی و وحدت را در روستایش پدید آورد و دوم آنکه چقدر توانسته است از دستگاه‌هایی که با روستا در ارتباط‌اند به نفع مردم خدمات بگیرد. در حال حاضر از ۱۶۸ باشگاهی که در استان خراسان تشکیل شده است در حدود ۵۰ باشگاه تعطیل شده‌اند. مسئولان باشگاه برآن‌اند که این باشگاه‌ها به این علت ناموفق بوده‌اند که تغییر نگرش لازم در اعضایشان به وجود نیامده بود؛ یعنی متوجه نشده بودند که در مدل باشگاه نباید منتظر کمک دیگران باشند و خودشان باید زمام امور را به‌دست گیرند. برای تغییر در نگرش افراد باید آموزش‌های لازم به آن‌ها داده شود. سرفصل‌های آموزشی در تمامی روستاها یکسان است، اما شرایط متفاوت روستاها باعث شده است نتایج یکسانی از آموزش‌ها به‌دست نیاید. با توجه به آنکه هر دو شاخص باشگاه کیفی هستند، لازم است مؤلفه‌هایی

نیمه ساختاریافته‌ای از پیش آماده کرده‌اند و به صورت دائمی تسهیل‌گران و نمایندگان خود را به روستا می‌فرستند و پایداری دستاوردهایشان پس از خروج پروژه از منطقه محل بحث است. اما در مدل باشگاه کشاورزان جوان نیازی به ورود افراد بیگانه نیست. آن‌ها فقط جرعه لازم را در ذهن جوانان روستایی روشن می‌کنند، تجربیات گذشته را در اختیارشان قرار می‌دهند و پس از راه‌اندازی باشگاه، هیچ‌گونه دخالت و تصمیم‌گیری به‌منظور فعالیت‌های باشگاه انجام نمی‌دهند و فقط نقشی مشورتی ایفا می‌کنند. تمامی اجزای این مدل انعطاف‌پذیرند و ساختار به‌طور کامل به‌دست روستاییان تعریف می‌شود. اساس این تشکل بر افراد بنا شده است. آن‌ها امید دارند بر اثر این فرایند جوانان روستایی برانگیخته شوند و خودشان با استفاده از نوآوری و تجربه‌های قبلی، راهی برای پیشرفت روستایشان ارائه دهند. در دو روستایی که تحت بررسی موردی قرار گرفتند نیز این موضوع مشهود است. پیشرفت روستاها به‌علت نوآوری‌ها و تلاش‌های چند تن از جوانان روستا آغاز شده و پس از آن مشارکت سایر روستاییان نیز افزایش یافته است.

۶-۲. جایگاه نهادی باشگاه

این نکته حائز اهمیت است که به‌وجود آمدن نهادی جدید در روستا بدون توجه به ساختار و شبکه اجتماعی روستا آن را دچار مشکل می‌کند. لازم است فرایند شکل‌گیری باشگاه به صورت آرام‌آرام و با آگاهی و موافقت همه مردم روستا باشد تا با پشتیبانی آن‌ها مسیر پیشرفت هموارتر شود. اگر اینطور نباشد، مردم روستا و در رأس آن‌ها دهیار و شورای اسلامی روستا در مورد باشگاه جبهه‌گیری می‌کنند و نه تنها باشگاه به هیچ موفقیتی نمی‌رسد، بلکه امکان دارد وضعیت روستا در مقایسه با قبل بدتر شود. اگرچه باشگاه در آغاز برای زمینه‌یابی و زمینه‌سازی به سراغ اعضای شورای اسلامی روستا می‌رود و دهیار و روحانی روستا را بدون رأی‌گیری در هیئت مدیره خود قرار می‌دهد، اما همچنان نهادی که از طرف دولت در روستا به رسمیت شناخته می‌شود، دهیاری و شورای اسلامی روستاست. حتی خود آقای غلامی، دهیار و دبیر باشگاه روستای کریم‌آباد، تأکید می‌کند: «اگر دهیار نبودم خیلی از فعالیت‌هایی را که انجام دادم نمی‌توانستم انجام دهم و ادارات حتی جواب نامه‌هایم را هم نمی‌دادند.» مسئولان باشگاه بارها اظهار کرده‌اند در بعضی روستاها دهیار و اعضای شورای اسلامی روستا و حتی فرمانده پایگاه مقاومت بسیج مانع کارشان شده‌اند. لازم است باشگاه جایگاه خود را به صورت نهادی و منطقی تبیین کند؛ زیرا اگر این‌طور نشود، تأسیس باشگاه نه تنها باعث پیشرفت روستا نمی‌شود، بلکه امکان دارد ساختارهای اجتماعی روستا را به غلط تغییر دهد و موجب چند دسته‌شدن مردم روستا شود. جالب است که معاونت دهیاری‌های سازمان

خسروی، خ. (۱۳۵۸). جامعه‌شناسی روستای ایران، تهران: پیام.
 رضاپور، ع. (۱۳۹۴). «مصاحبه حضوری».
 سند راهبردی توسعه روستای اسجیل، شهرستان چناران، خراسان رضوی (۱۳۹۳)، به نقل از: www.esjil.ir
 صاحبی، ن. (۱۳۹۴). «مصاحبه حضوری».
 صاحبی، ناصر (۱۳۹۳). «کلیات طرح باشگاه کشاورزان جوان»، به نقل از: www.irhagh.ir
 «طرحی راهبردی در تسهیل‌گری، توانمندسازی و توسعه پایدار روستایی» (۱۳۹۳). گاهنامه باشگاه کشاورزان جوان، ش ۱.
 غلامی، ح. (۱۳۹۳). سخنرانی در شبکه کانون‌های تفکر ایران.
 فرخ‌نژاد (۱۳۹۱). «چرخ باشگاه‌های کشاورزان جوان استان از کار ایستاد»، روزنامه خراسان جنوبی ۱۳۹۱/۰۹/۱۲.
 یاسوری، م. (۱۳۹۰). «نقش سازمان‌های غیردولتی (NGO) در توانمندسازی زنان و جوانان روستایی (نمونه: روستای اردوغش)»، چشم‌انداز جغرافیایی. دوره ۶. شماره ۱۷.

www.amar.org.ir
www.bkjavan.ir
www.esjil.ir
www.dana.ir
www.40mahnews.ir
www.qudsonline.ir

برای سنجش این موارد تعریف شوند؛ زیرا در حال حاضر باشگاه عملاً راهی برای اندازه‌گیری انسجام اجتماعی در روستاها و میزان استفاده از امکانات دولتی ندارد. در مدل باشگاه به روستاییان و به‌ویژه جوانان روستا هویت داده می‌شود. آن‌ها متوجه می‌شوند که خودشان می‌توانند مشکلات روستایشان را حل کنند و لازم نیست منتظر کمک دیگران بمانند. این تغییر تفکر دستاورد بزرگی است و منجر به تقویت سرمایه انسانی روستا می‌شود که خود، کلید حل سایر معضلات روستاست.

جمع‌بندی

باشگاه کشاورزان جوان طرح و برنامه پیچیده‌ای برای انجام فعالیت‌های توسعه‌ای در روستا ندارد. این شکل می‌کوشد، با تشکیل نهادی در روستا، جوانان را به صورت سازمان‌یافته و ادار به فکرکردن درباره مشکلات و راه‌حل‌های پیشرفت روستا کند. امید دارند هر سازمانی که قصد فعالیت در روستا را دارد از کانال باشگاه وارد روستا شود تا اقدامات مختلف سازمان‌های گوناگون هم‌راستا و منسجم شود و در مسیری مشخص باعث پیشرفت روستا شود. باشگاه کشاورزان جوان موفقیت خود را در تربیت جوانانی می‌بیند که منتظر کمک سایرین نشینند و با اعتمادبه‌نفس و اتکا به ظرفیت‌ها و دانش بومی، شروع به فعالیت کنند و وضعیتشان را بهبود بخشند. باشگاه سعی می‌کند عقاید و باورهای روستاییان را هدف قرار دهد و خودباوری لازم را در آن‌ها به‌وجود آورد. پس از آنکه نگرش روستاییان اصلاح شود، خودشان امکانات لازم را از سازمان‌های مختلف به روستا می‌آورند و بهینه‌ترین تلاش‌ها را برای پیشرفت روستایشان انجام می‌دهند. لازم است در مطالعه‌ای دیگر راهکارهای بهبود و گسترش این شکل و افزایش بازدهی این طرح‌ها بررسی شود.

منابع

ازکیا، م. و غفاری، غ. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی توسعه. تهران: نشر کیهان.
 اساس‌نامه باشگاه کشاورزان جوان (۱۳۹۲)، به نقل از: www/bkjavan.ir
 بروشور باشگاه کشاورزان جوان (۱۳۹۳). کانون روستازادگان سرزمین آفتاب. www/bkjavan.ir
 تاجری مقدم، م. پزشکیراد، غ. شعبانعلی فمی، ح. فتحی مقدم، م. (۱۳۹۲). «نقش و جایگاه باشگاه کشاورزان جوان در توسعه روستایی»، فصلنامه روستا و توسعه، س ۱۶، ش ۴، ص ۱۰۱-۱۲۰.
 تاجری مقدم، مریم و کوهستانی حسین (۱۳۹۳). «بررسی نقش باشگاه کشاورزان جوان در جهت مهاجرت معکوس از شهر به روستا»، همایش ملی توسعه پایدار روستایی در افق ۱۴۰۴. اصفهان، شرکت توسعه‌سازان گردشگری اصفهان.
 جوانی، خدیجه (۱۳۹۱). «نقش تشکلی‌های غیردولتی بر مدیریت روستایی با تأکید بر باشگاه کشاورزان جوان»، همایش ملی توسعه روستایی. رشت، دانشگاه گیلان.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی